

КРИТЕРІЇ РОЗВ'ЯЗАННЯ МІКРОЕКОНОМІЧНИХ ЗАВДАНЬ У ПРИРОДОКОРИСТУВАННІ

I. Вступ. Модель мікроекономічної системи дає нам якісне розуміння процесів освоєння території й допомагає визначити проблеми, що вимагають кількісного вирішення. До них належать: а) проблема оптимального використання природних ресурсів території підприємствами й домогосподарствами; б) проблема оптимального використання відходоємності (поглинаючої здатності, асиміляційного потенціалу) території; в) проблема збільшення екологічних витрат виробництва й «екологічної» конкурентоздатності товарів і послуг; г) проблема розвитку й розміщення виробництв із урахуванням екологічного фактора [4, 7].

У наш час використовуються три основних критерії кількісного вирішення завдань використання природних ресурсів - критерій максимізації використання ресурсів у ринковій економіці, критерій виконання планових завдань у плановій економіці та критерій збереження стійкості екосистеми в традиційній економіці.

II. Постановка завдань. Метою статті є пояснення основних проблем природокористування в країнах з різними типами економічних систем на основі розуміння критеріїв прийняття рішень.

III. Результати. Першим із найбільш значущих мікроекономічних завдань природокористування є завдання оптимізації використання природних ресурсів території підприємствами й домогосподарствами.

У плановій економіці єдиним власником природних ресурсів є держава (у квазіпланових системах - держава й кооперативи). Тому доступ до природних ресурсів мікроекономічних систем пов'язаний лише з інтересами держави щодо їх планового використання, а ці інтереси забезпечують пріоритетний доступ до ресурсів державних підприємств порівняно з домогосподарствами [3]. У плановій економіці вирішує складання й реалізація планових завдань базуються скоріше на політико-економічних, ніж економічних критеріях розподілу ресурсів.

Нарешті, відсутність підприємств як таких у традиційній економіці забезпечує першочерговий доступ до природних ресурсів домогосподарствам, що ведуть натуральне (самозабезпечувальне) господарство.

Таким чином, другу групу критеріїв формують не стільки економічні, скільки правові й політико-економічні критерії.

Третя група критеріїв визначає індивідуальний вибір споживача ресурсів щодо використання його частки природних ресурсів.

У ринковій економіці критерієм вибору знову є максимізація доходу (максимізація прибутку для підприємства, максимізація ренти для домогосподарства), у плановій економіці - це критерій виконання планового завдання, у традиційній економіці - критерій стійкості екосистеми. Оскільки економіка будь-якої країни сполучає риси й ринкової, і планової, і традиційної економіки, можливі ситуації, коли необхідно одночасне використання всіх трьох груп критеріїв

одночасно.

Друге завдання пов'язане з оптимальним використанням відходоємності території. Відходоємністю території (поглинаючою здатністю, асиміляційним потенціалом) варто вважати максимальний обсяг відходів, які можуть бути розміщені на території у водному, повітряному середовищі й на (в) землі без заподіяння шкоди домогосподарствам, підприємствам і якості природних ресурсів.

Критеріями оптимальності використання даного особливого ресурсу території є його максимальне використання в ринковій економіці, планово необхідне використання в плановій економіці й мінімально необхідне використання в традиційній економіці.

Розподіл відходоємності між користувачами даного ресурсу також може здійснюватися на основі прав приватної власності, державної власності або існуючих правил і традицій.

Перевищення обсягу відходів над показником відходоємності території буде означати порушення принципу Парето. Відповідно до даного принципу, «варто вважати, що будь-яка зміна, що нікому не заподіює збитків і яка приносить деяким людям користь (за їхньою власною оцінкою) є поліпшенням» [6]. У випадку ж перевищення обсягу відходів над показником відходоємності території підприємства-забруднювачі одержать користь, у той час як усі інші підприємства й домогосподарства - погіршення. У цьому випадку виникає ситуація відсутності оптимуму за Парето, що вимагає застосування інших способів оптимізації.

Зокрема, можливі підходи за принципом «забруднювач платить» або «усі платять» [9]. Відповідно до першого принципу, всі витрати, пов'язані з перевищенням відходоємності території, несе забруднювач, що компенсує втрати всіх інших економічних суб'єктів. Відповідно до другого підходу, витрати, пов'язані з перевищенням відходоємності, несуть ті, хто зазнає збитків від забруднення. Перший принцип частково діє в ринковій економіці, другий принцип діяв у плановій економіці.

Витрати, пов'язані з перевищенням відходоємності території, називаються екологічними витратами. У вузькому значенні під «екологічними витратами» виробництва варто розуміти витрати на скорочення відходів або виплату компенсацій у випадку перевищення підприємством наявного в нього ресурсу видалення відходів.

У широкому значенні під екологічними витратами варто розуміти всю сукупність витрат на вивчення природних ресурсів, вилучення їх із природи, доставку до місця переробки, видалення й утилізацію відходів, природовідновлювальні заходи, тобто всю сукупність витрат, пов'язаних з рухом природного ресурсу від природи до споживача й навпаки.

Із збільшенням екологічних витрат росте ціна на товар, вироблений за участю природного ресурсу, що знижує конкурентоздатність даного товару порівняно з аналогічним товаром, виробленим з мінімальними екологічними витратами [2]. В умовах монопольного ринку товар з високою часткою екологічних витрат може мати попит. В умовах вільного ринку він неминуче буде витіснитися більш дешевим товаром. Тому єдиним критерієм

оптимізації екологічних витрат і в ринковій, і в плановій економіці буде їх максимально можлива мінімізація.

Умови, при яких максимальна вигода пов'язана з максимальним використанням природних ресурсів і мінімальними екологічними витратами, роблять будь-яку розвинену економічну систему (ринкову або планову) антиприродною. Якщо соціум зацікавлений у проживанні в межах даної території, то рано або пізно перед ним постає завдання збереження природного середовища існування. Це завдання може бути вирішене двома способами: 1) консервацією власних природних ресурсів, імпортом природних ресурсів іззовні й експортом відходів в інші території; 2) зміною галузевої структури господарства таким чином, щоб мінімізувати вплив на природне середовище [1].

Сучасна ситуація у високорозвинених країнах демонструє одночасне використання обох способів вирішення завдання. Ці країни займають чільне місце у світі з консервації власних природних ресурсів, імпорту природних ресурсів, експорту відходів, а також зміни структури економіки на користь галузей, що використовують інші фактори виробництва - людський капітал, фінансовий і технологічний капітал, підприємницькі спроможності.

Останнє завдання, тісно пов'язане з усіма попередніми, полягає у визначенні місць розвитку й розміщення виробництва з урахуванням екологічного фактора (фактора екологічних витрат).

Очевидно, що для кожної мікроекономічної системи теоретично можливо розрахувати відходоємність і існуючий рівень її використання. Різниця між відходоємністю й рівнем її використання може бути перетворена в право на розміщення відходів [7]. Це право може бути продано або передано підприємствам, які будуть розміщатися на даній території. Відповідно, ціна цього права й складе екологічні витрати підприємства. Зіставляючи розміри екологічних витрат у мікроекономічних системах, фахівці з розміщення підприємств можуть знайти варіант із мінімальними витратами, що й буде вирішенням завдання.

Загальним правилом розміщення виробництв за екологічним фактором буде прагнення найбільш «брудних» виробництв до найбільш чистих територій (де відходоємність максимальна, а екологічні витрати мінімальні). Маловідходні або безвідходні виробництва можуть бути байдужі до екологічних витрат.

IV. Висновки. Теоретично критерії вирішення завдань оптимізації природокористування в мікроекономічних системах досить прості й зрозумілі. У ринковій економіці оптимальною є максимізація використання природних ресурсів і відходоємності території. У зв'язку із цим ресурси виснажуються досить швидко й забруднення досягає максимальних величин. Збільшення екологічних витрат веде до переміщення індустріального виробництва в нові райони, тобто феномену «кочової індустріалізації», властивого сировинним регіонам. Перехід до постіндустріальної економіки, експорту відходів і імпорту природних ресурсів є способами вирішення екологічних проблем у високорозвинених країнах.

У плановій економіці оптимізація використання природних

ресурсів і відходоємності визначається на основі політико-економічних критеріїв. У випадку постановки високих планових завдань, вплив на природне середовище може навіть перевищувати рівень негативного впливу в ринковій економіці.

У традиційній економіці використання природних ресурсів підпорядковане принципу мінімізації впливу й збереження стійкості екосистем. Тому й видобуток природних ресурсів, і забруднення навколишнього середовища мінімальні.

При достатній теоретичній ясності варто визнати, що практична реалізація цих підходів у практиці природокористування вкрай складна, тому у кожній країні й у різних типах економік ці питання будуть зважуватися на основі різних процедур.

Очевидно, що для кожної мікроекономічної системи теоретично можливо розрахувати відходоємність і існуючий рівень її використання. Різниця між відходоємністю й рівнем її використання може бути перетворена в право на розміщення відходів [7]. Це право може бути продано або передано підприємствам, які будуть розміщатися на даній території. Відповідно, ціна цього права й складе екологічні витрати підприємства. Зіставляючи розміри екологічних витрат у мікроекономічних системах, фахівці з розміщення підприємств можуть знайти варіант із мінімальними витратами, що й буде вирішенням завдання.

Загальним правилом розміщення виробництв за екологічним фактором буде прагнення найбільш «брудних» виробництв до найбільш чистих територій (де відходоємність максимальна, а екологічні витрати мінімальні). Маловідходні або безвідходні виробництва можуть бути байдужі до екологічних витрат.

V. Висновки. Теоретичні критерії вирішення завдань оптимізації природокористування в мікроекономічних системах досить прості й зрозумілі. У ринковій економіці оптимальною є максимізація використання природних ресурсів і відходоємності території. У зв'язку із цим ресурси виснажуються досить швидко й забруднення досягає максимальних величин. Збільшення екологічних витрат веде до переміщення індустріального виробництва в нові райони, тобто феномену «кочової індустріалізації», властивого сировинним регіонам. Перехід до постіндустріальної економіки, експорту відходів і імпорту природних ресурсів є способами вирішення екологічних проблем у високорозвинених країнах.

У плановій економіці оптимізація використання природних ресурсів і відходоємності визначається на основі політико-економічних критеріїв. У випадку постановки високих планових завдань, вплив на природне середовище може навіть перевищувати рівень негативного впливу в ринковій економіці.

У традиційній економіці використання природних ресурсів підпорядковане принципу мінімізації впливу й збереження стійкості екосистем. Тому й видобуток природних ресурсів, і забруднення навколишнього середовища мінімальні.

При достатній теоретичній ясності варто визнати, що практична реалізація цих підходів у практиці природокористування вкрай складна, тому у кожній країні й у різних типах економік ці питання

будуть зважуватися на основі різних процедур.

Список літератури:

1. Браун Л. Екоэкономика: Как создать экономику, оберегающую планету / Вступ. В.И. Данилова-Данильяна / Пер. с англ. - М.: Весь мир, 2003.- 324 с.
2. Панько Б. Проблеми еколого-економічного менеджменту довкілля // Економіка України. - 2001. - № 8. - С. 62.
3. Поздняков В.Я. Экономика природопользования.- М.: Изд-во Моск. Психолого-социального института, 2003.- 168 с.
4. Титенберг Т. Экономика природопользования и охрана окружающей среды. - М.: ОЛМА-Пресс, 2001.- 567 с.
5. Туниця Т.Ю. Збалансоване природокористування: національний і міжнародний контекст.- К.: Знання, 2006.- С. 17-60.
6. Туниця Ю.Ю. Екоэкономика і ринок: подолання суперечностей.- К.: Знання, 2006.- 314 с.
7. Холина В.Н. Основы экономики природопользования.- СПб.: Питер, 2005.- С. 138-254.
8. Царенко О.М., Несветов О.О., Кабацький М.О. Основы екології та економіка природокористування: Навч. посібник. - Суми: Вид-во "Університетська книга", 2001. – 106 с.
9. Экономика окружающей среды и природных ресурсов. Вводный курс: Учебное пособие / Под ред. А.А. Голуба и Г.В. Сафоновой. - М.: ГУ-ВШЭ, 2003. – 548 с.

